

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІДРОБЛЕННЯ
ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ РЕЄСТРАЦІЇ
ВИПУСКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ, ЗА СУКУПНІСТЮ
ЗІ СЛУЖБОВИМ ПІДРОБЛЕННЯМ,
ЩО СПРИЧИНИЛО ТЯЖКІ НАСЛІДКИ**

С.Р. Багіров

*доцент кафедри кримінального права і процесу
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету України,
кандидат юридичних наук, доцент*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Злочини, що вчиняються шляхом підроблення, становлять значний як теоретичний, так і практичний інтерес. Питання щодо конструкції їх правових норм, місця розташування у структурі Особливої частини КК України, розмежування у процесі кримінально-правової кваліфікації залишаються актуальними протягом тривалого часу. Через використання законодавцем терміну «підроблення» при формулюванні відповідних кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за діяння у різних сферах суспільних відносин, у зв'язку із низкою ознак складу злочину, що співпадають у таких діяннях, практика зазнає істотних утруднень при кваліфікації таких суспільно небезпечних діянь.

Особливе місце посідає проблема кваліфікації дій суб'єкта злочину, який є службовою особою і шляхом підроблення завдає певну матеріальну шкоду фізичним або юридичним особам, за умови, що в його діях спостерігаються ознаки іншого, крім передбаченого ст. 366 КК України («Службове підроблення»), злочину. Виникають, принаймні, такі питання: 1) чи правильним буде кваліфікувати таку ситуацію за сукупністю злочинів? 2) чи не буде у цій ситуації конкуренція кримінально-правових норм, розв'язання якої потребує кваліфікації за однією обраною нормою, що виключає сукупність злочинів? 3) чи є вірним у випадку наявності ознак службового підроблення та певного наслідку, що входить до об'єктивної сторони іншого злочину, кваліфікувати такі діяння за ч. 2 ст. 366 КК України?

Ця загальна проблема знаходить своє виявлення як у неоднаковому застосуванні судом касаційної інстанції одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, так і в неоднозначному тлумаченні у науково-практичних коментарях

до КК України питань додаткової кваліфікації дій суб'єкта за ознаками ч. 2 ст. 366 КК України.

На думку автора, в цьому аспекті значний теоретичний та практичний інтерес для наукового аналізу становить тлумачення ознак такого складу злочину, як «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» (ст. 223-1 КК України). Відповідно до чинної редакції, ця стаття містить одну частину з таким описом злочинних дій: внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери.

Вбачається, що законодавча конструкція об'єктивної сторони дозволяє вважати це кримінальне правопорушення злочином з матеріальним складом. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є такі: 1) суспільно небезпечне діяння у вигляді внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей; 2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді значної матеріальної шкоди інвесторові в цінні папери; 3) причинний зв'язок між внесенням у відповідні документи завідомо неправдивих відомостей та заподіянням значної матеріальної шкоди інвесторові в цінні папери. Матеріальний характер цього складу злочину призводить авторів науково-практичних коментарів до висновків, що «у випадках вчинення цього злочину службовою особою, за наявності всіх ознак службового підроблення, яке спричинило тяжкі наслідки, необхідна додаткова кваліфікація за ч. 2 ст. 366 КК» [1, с. 354].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Здійснивши вивчення доступної наукової літератури, автор доходить висновку, що на сьогодні в Україні захищено одну кандидатську дисертацію, де вивчалися кримінально-правові аспекти підроблення як способу вчинення злочину [2]. Автор цієї дисертації С.С. Тучков присвятив весь третій розділ праці висвітленню проблемних питань кваліфікації підроблення як при конкуренції кримінально-правових норм, так і за сукупністю злочинів.

Дотичні до проблеми, що розглядається, питання кваліфікації у випадку конкуренції кримінально-правових норм, помилок у кваліфікації та загальних проблем кримінально-правової кваліфікації вивчалися у працях О.К. Маріна [3], Т.М. Марітчака [4] та інших представників наукової школи проф. В.О. Навроцького [5].

На момент підготовки цієї статті однією з останніх наукових праць, присвячених кримінально-правовій характеристиці злочинів у сфері службової діяльності, є навчально-практичний посібник харківських вчених В.І. Тютюгіна, Ю.В. Гродецького та С.В. Пізімчука «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (2014 р.) [6].

Водночас варто зауважити, що питання обґрунтованості додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 366 КК України у випадках вчинення службовою (уповноваженою) особою діяння у вигляді внесення в документи, які подаються для

реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, що спричиняє наслідки у вигляді значної матеріальної шкоди інвесторові в цінні папери, в наведених вище працях безпосередньому дослідженню не піддавалось.

Формулювання цілей статті. Отже, метою цієї праці є ознайомити колеґ із проблемною для практики ситуацією; на прикладі кримінально-правового аналізу ознак злочину, передбаченого ст. 223-1 КК України, відповісти на запитання про те, чи є правильним у випадку наявності ознак службового підроблення та певного наслідку, що входить до об'єктивної сторони іншого злочину, завжди кваліфікувати такі дії за ч. 2 ст. 366 КК України?

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Передусім варто вказати, що законодавець, формулюючи у диспозиціях кримінально-правових норм ознаки суб'єктів злочинів, передбачених ст. 223-1 та ст. 366 КК України, використав різну термінологію. Як відомо, у ст. 366 КК України йдеться про «службову особу», тоді як у ст. 223-1 КК України вказано на «уповноважену особу». Звідси в особи, яка застосовує закон, виникає цілком очікуване запитання: як розкрити зміст ознак поняття «уповноважена особа» та як воно за змістом співвідноситься із словосполученням «службова особа»?

Спіраючись на чинне законодавство України про кримінальну відповідальність варто зазначити, що використаний у ст. 366 КК термін «службова особа» не може бути розтлумачений на підставі п. 1 примітки до ст. 364 КК. Річ у тім, що в цьому пункті примітки вказано: «службовими особами у статтях 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи...» і далі за текстом. Отже, статтю 366 КК законодавець не назвав, що створює необхідність звернутись до положень ч. 3 ст. 18 КК, в яких розкривається зміст поняття «службові особи» для всіх інших статей КК. Згідно з цими положеннями, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Свого часу пленум Верховного Суду України в пункті 1 своєї постанови № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» роз'яснив, що організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх

заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідуючі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо). Що ж стосується адміністративно-господарських обов'язків, то це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо.

Який же зміст вкладається законодавцем у поняття «уповноважена особа» в контексті ст. 223-1 КК України? Допомогти в цьому нам може звернення до підзаконних актів, що регулюють правовідносини з реєстрації випуску цінних паперів. Наприклад, перший випуск акцій акціонерним товариством регулюється Положенням «Про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств», затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 692 від 27.05.2014 р. [7].

Відповідно до п. 7 цього Положення, «документи для реєстрації випуску (випусків) акцій подаються засновником (засновниками) або уповноваженою(ими) особою (особами) засновника (засновників) товариства до центрального апарату Комісії або її територіальних органів відповідно до делегованих повноважень» [7].

Як правило, засновники уповноважують на ці дії керівника емітента, що може підтверджуватися, наприклад, нормами розділу 2 «Документи, які подаються для реєстрації випуску акцій» наведеного Положення. Згідно з п. 1 цього розділу, для реєстрації випуску (випусків) акцій засновником (засновниками) або уповноваженою (ими) особою (особами) засновника (засновників) товариства подаються:

1) заява про реєстрацію випуску (випусків) акцій, складена згідно з додатком 9 до цього Положення;

2) рішення зборів засновників про:

– створення товариства;

– визначення уповноваженої(их) особи (осіб) засновника (засновників) (прізвище, ім'я та по батькові – для фізичної особи; найменування, код за ЄДРПОУ, місцезнаходження та номери телефонів (факсу) – для юридичної особи), якій (яким) надаються повноваження здійснювати дії, пов'язані зі створенням товариства (у разі необхідності);

– приватне розміщення акцій;

– погодження умов засновницького договору (у випадку прийняття рішення про укладання засновницького договору).

Зазначене(і) рішення оформлюється(ються) протоколом, який повинен бути засвідчений підписом (підписами) керівника і печаткою (печатками) (у разі наявності) засновника (засновників) та/або підписами голови і секретаря зборів засновників.

Як випливає з наведеного Положення, відомості у відповідні документи вносяться керівником емітента, яким може бути або один із засновників, або особа, яка не належить до засновників, але яку останні уповноважили на виконання функцій керівника акціонерного товариства. А керівник товариства є ніким іншим, як особою, на яку покладено організаційно-розпорядчі функції, тобто, службовою особою. Враховуючи те, що документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, згідно примітки до ст. 358 КК України (яка поширюється законодавцем і на ст. 366 КК України), належать до офіційних, то можна дійти висновку, що ст. 223-1 КК України є спеціальною нормою стосовно ст. 366 КК України, яка містить загальний склад службового підроблення.

Продовжимо кримінально-правовий аналіз.

На сьогодні в судах України склалась неоднозначна практика кваліфікації дій особи, яка вчинила розкрадання шляхом зловживання своїм службовим становищем шляхом підроблення і використання підроблених документів.

Автор брав участь у підготовці одного з наукових висновків, де розв'язувалась наведена вище ситуація.

Документами, що вивчались, були копія ухвали судді Верховного Суду України від (дата) та копія заяви заступника Генерального прокурора України про перегляд судового рішення стосовно громадянина Б. з додатками до неї.

Основне запитання, що впливало зі змісту запиту, може бути сформульоване таким чином: чи знаходяться тяжкі наслідки (у вигляді спричинення майнової шкоди) у причинному зв'язку з підробленням Б. офіційних документів?

Зі змісту вироку Краснодонського міськрайонного суду Луганської області від (дата) у справі № 1-27/2011 випливає, що громадянин Б. підробив два офіційні документи (листи від імені директора шахти «Суходольська-Південна» та директора ГХК «Краснодонуголь») і шляхом зловживання своїм службовим становищем з використанням цих документів заволодів чужим майном (рядовим вугіллям) на загальну суму 74054,52 грн. Діяння громадянина Б. судом першої інстанції кваліфіковано за ч. 5 ст. 191; ч. 2 ст. 366 КК України. Цей вирок залишено без змін ухвалами відповідного апеляційного та касаційного судів.

Заступник Генерального прокурора України у своїй заяві про перегляд зазначеного вище рішення суду касаційної інстанції у зв'язку з неоднаковим застосування норм матеріального кримінального права, посилається на рішення в аналогічній, на його думку, кримінальній справі. У цій кримінальній справі обвинувачувався громадянин К., який працюючи на посаді директора структурного підрозділу ТОВ (назва), будучи службовою особою і зловживаючи своїм службовим становищем шляхом складання завідомо неправдивих документів (видаткових накладних) заволодів товарами медичного призначення. Такі діяння були кваліфіковані судом першої інстанції як злочини, передбачені ч. 4 ст. 191; ч. 2 ст. 366 КК України. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від (дата) змінив зазначений вирок стосовно К., перекваліфікувавши його дії з ч. 2 на ч. 1 ст. 366 КК України. Касаційний суд дійшов висновку про те, що «підроблення документів

було способом приховання вчиненого злочину – привласнення чужого майна у великих розмірах, а наслідки, що проявилися настали не в результаті службового підроблення».

Вважаємо, що висновок суду в останній справі (стосовно К.) загалом є правильним. Аналогічного висновку мали б дійти суди й у справі стосовно Б.

Відповідно до принципу «*non bis in idem*» ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу (ч. 3 ст. 2 КК України). Наведене є універсальним правилом кваліфікації будь-яких злочинів. Тому кваліфікація діянь Б. за ч. 5 ст. 191 і ч. 2 ст. 366 КК України є некоректною, оскільки заподіяння майнової шкоди не може підлягати подвійному інкримінуванню – спершу як особливо великий розмір майна, яким Б. заволодів шляхом зловживання своїм службовим становищем, а вдруге – як тяжкі наслідки у вигляді матеріальних збитків, що нібито спричинені службовим підробленням. Викладеного, на нашу думку, вже достатньо для того, аби перекваліфікувати діяння Б. з ч. 2 на ч. 1 ст. 366 КК України.

Водночас слід зазначити, що помилка у кваліфікації діянь Б. обумовлена недолугістю законодавчої конструкції ст. 366 КК України. Так, частиною 1 цієї статті передбачена відповідальність за декілька діянь: 1) *складання* завідомо неправдивих офіційних документів; 2) *видача* завідомо неправдивих офіційних документів; 3) *внесення* до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей; 4) *інше підроблення* офіційних документів. Саме такі дії, за логікою законодавця, мають спричинити тяжкі наслідки, передбачені ч. 2 ст. 366 КК України. Однак є очевидним, що подібні дії самі по собі (без вчинення якихось додаткових діянь, наприклад, використання підробленого документа) не здатні спричинити тяжкі наслідки. Тобто в аналізованій ситуації не йдеться про можливість існування, а відтак – і необхідність встановлення причинного зв'язку між службовим підробленням та заподіянням майнової шкоди (як у межах складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 366 КК, так і складу злочину, визначеному ч. 5 ст. 191 КК України). Отже, тяжкі наслідки у вигляді майнової шкоди були завдані Б. не в результаті службового підроблення, а в результаті заволодіння ним чужим майном шляхом зловживання службовим становищем.

У підсумку ми дійшли таких висновків.

1. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ допустив неоднакове застосування одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь – у справах за обвинуваченням Б. та за обвинуваченням К.

2. Спричинення тяжких наслідків у вигляді майнової шкоди не можуть бути інкриміновані Б. у межах складу службового підроблення. Його діяння слід кваліфікувати за ч. 5 ст. 191 та ч. 1 ст. 366 КК України.

3. З урахуванням наведеного кваліфікація дій Б. не потребує встановлення наявності (відсутності) причинного зв'язку між діями, передбаченими ч. 1 ст. 366 КК України, та тяжкими наслідками у вигляді майнової шкоди, передбаченими ч. 2 цієї статті. Така майнова шкода є наслідком, що спричинений діями, передбаченими ч. 5 ст. 191 КК України.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Відповідно до здійсненого дослідження, варто акцентувати увагу на необґрунтованості пропозиції додатково кваліфікувати за ч. 2 ст. 366 КК України дії уповноваженої (службової) особи, яка внесла в документи, що подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдиві відомості, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери. Аргументами щодо наведеного висновку є: по-перше, є підстави стверджувати, що норми про злочини, передбачені ч. 2 ст. 366 КК та ст. 223-1 КК України, співвідносяться як загальна та спеціальна. Це потребує розв'язання конкуренції на користь спеціальної норми; по-друге, згідно примітки до ст. 223-1 КК України, шкода, передбачена цією статтею, є значною, якщо вона в двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. При цьому згідно п. 4 примітки до ст. 364 КК, тяжкими наслідками у статтях 364–367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Буквальне тлумачення слів примітки до ст. 223-1 КК «в двадцять і більше разів» означає, що матеріальна шкода, завдана інвесторові на будь-яку суму, що перевищує двадцять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, охоплюватиметься цією ознакою злочину. Тому додаткова кваліфікація цієї матеріальної шкоди за ч. 2 ст. 366 КК як тяжких наслідків службового підроблення має вважатись порушенням принципу неприпустимості подвійного інкримінування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.] – Т. 2: Особлива частина. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.
2. *Тучков С.С.* Підроблення як спосіб вчинення злочину: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Тучков Сергій Сергійович. – Запоріжжя, 2005. – 219 с.
3. *Марін О.К.* Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм / Марін О.К. – К. : Атіка, 2003. – 222 с.
4. *Марітчак Т.М.* Помилки у кваліфікації злочинів: [монографія] / Марітчак Т.М. – К. : Атіка, 2004. – 186 с.
5. *Навроцький В.О.* Основи кримінально-правової кваліфікації: Навчальний посібник / Навроцький В.О. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
6. Тютюгін В.І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: [навч.-практ. посіб.] / Тютюгін В.І., Гродецький Ю.В., Гізімчук С.В. – Х. : Право, 2014. – 232 с.
7. Про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств. Положення, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 692 від 27.05.2014 р. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0642-14>
8. *Гнатів І.М.* Принцип «non bis in idem» у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2013. – 17 с.

Багіров С. Проблеми кваліфікації підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, за сукупністю зі службовим підробленням, що спричинило тяжкі наслідки

У статті висвітлюються проблеми кримінально-правової оцінки дій особи, яка шляхом підроблення документів завдає матеріальної шкоди потерпілим. Ставиться на обговорення питання про конкурентний характер норм, передбачених ст. ст. 223-1 та 366 КК України. На підставі дотримання принципу неприпустимості подвійного інкримінування однієї і тієї самої обставини, спростовується позиція, відповідно до якої вказані наслідки у вигляді матеріальної шкоди можуть одночасно охоплюватись ознаками кількох норм про підроблення.

Ключові слова: підроблення, документи, випуск цінних паперів, матеріальна шкода, тяжкі наслідки, конкуренція, сукупність злочинів, подвійне інкримінування.

Багіров С. Проблемы квалификации подлога документов, которые подаются для регистрации выпуска ценных бумаг, по совокупности со служебным подлогом, причинившим тяжкие последствия

В статье рассматриваются проблемы уголовно-правовой оценки действий лица, которое путем подлога документов причиняет материальный ущерб потерпевшим. Ставится на обсуждение вопрос о конкурентном характере норм, предусмотренных ст. ст. 223-1 и 366 УК Украины. На основании соблюдения принципа недопустимости двойного инкриминирования одного и того же обстоятельства, опровергается позиция, в соответствии с которой указанные последствия в виде материального ущерба могут одновременно охватываться признаками нескольких норм о подлоге.

Ключевые слова: подлог, документы, выпуск ценных бумаг, материальный ущерб, тяжкие последствия, конкуренция, совокупность преступлений, двойное инкриминирование.

Bagirov Sergiy. Problems of qualification forgery of documents submitted for registration of securities, jointly with forgery, inflicting serious consequences

The article deals with the problem of the criminal law assessment of the actions of a person who, by forging documents causes material damage to victims. Put the issue of the competitive nature of the rules under Art. Art. 223-1 of the Criminal Code and 366 of the Criminal Code of Ukraine. On the basis of the principle of the inadmissibility of double jeopardy of the same circumstances, refuted the position, according to which these effects in the form of material damage can be simultaneously covered by multiple signs of the rules on fraud.

Keywords: forgery, documents, issuance of securities, property damage, serious consequences, the competition, the totality of the crimes of dual criminality.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2014.